

शीघ्रीदारा रेवा विपाशा वैतरणी वेदीपाला कुसुदती तोया
डुर्गा अन्त्यगिरा च एता विन्ध्यपादोज्झवाः । गोदा-
वरी भीमरथी लण्णा वेण्णा वज्जुला तङ्गभट्टा सम-
योगा ब्रह्मकावेरी शतमाला ताक्षपथी पुष्पावती उत्प-
लावती च इत्येता मलयभवाः । त्रियासा ऋषिकुल्या
पङ्क्तुरा त्रिविदा लोकमूल्बिनी वंशवरा महेन्द्रतनया ऋषि-
काऽनुमती मन्दगामिनी पलाशिनी च इत्येताः शुक्तिमत्-
प्रभवाः । एताः प्राधान्येन कुन्दाचलमदाः । शेषाः
कुङ्कुमदाः । बराहपुराणे मूलं दृश्यम् ।

“कैलासपादसम्भूतं पुण्यं शीतजलं शुभम् । मन्दोदकं
नाम सरः पयस्तु दधिसन्निभम् । तस्मात् प्रभवते दिव्या
नदी मन्दाकिनी शुभा । दिव्यञ्च चन्दनल तस्यास्तोरे
महदनम्” कालिकापु० ।

तत्रैव स्थानान्तरे प्रधानसप्तनदीप्रादुर्भावकथा यथा
“एवं विवाहा विधिवत् सौवर्णे मानसाचले । अरुन्धतीं
वशिष्ठस्तु मोदमाप तथा सह । तत्र यत् पतितं
तोयं मानसाचलकन्द्रे । विवाहावष्टयायीय शान्त्यर्थं
बहुधा कृतम् । ब्रह्मविष्णुमहादेवपाणिभिः सहदी-
रितम् । तत्तोयं सप्तधा भूत्वा पतितं मानसाचलात् ।
हेमाद्रेः कन्द्रे धानी सरस्याश्च पृथक् पृथक् । तत्तोयं
पतितं सिमे देवभोग्ये सरोवरे । तेन सिमाः नदी
जाता विष्णुना प्रेरिता जितम् । महाकोशीप्रपते च
वह्निरित पतितस्तैः । कोशिकीर नाम सा जाता विश्वानि-
कावतारिता । उमाचले यत् पतितं तोयं तेन नन्दा नदी ।
कावेरी नाम सा जाता तदा कौवेरचलतः । महाकावे-
रः कन्द्रे पतितं तत्फलं गिरेः । हिमालयेः पार्श्वभागे
तु दक्षिणे यम्बुसन्धिषु । गोमङ्गिनी नाम तैजसा नदी
गोमत्यदीरिता ४ । मैनाको नाम यः पुलः शैलराजस्य
च प्रियः । यस्तु तस्मिन् सप्तकपको मेनकोदरतः पुरा ।
यत्तत्र पतितं तोयं तस्मात्प्राप्ता महानदी । देवि-
काख्या ५ महादेवप्रेरिता । सागरं प्रति । तत्तोयं
सङ्गतं हंसैरितं वनस्पतिसन्धिषु । तेनाभूत् सरयू-
नाम्ना नदी पुष्पतमा शुभा । यान्यन्मांसि महा-
पार्श्वे खाण्डवारतः सन्धिषु । हिमवत्कन्द्रे याम्ये
हरावदस्य हमाश्रितः । हरावती ७ नाम नदी तैस्तु
जाता हरिहरा । एताः सर्वाः स्नानपानात् अरुण-
जिह्वी यथा । फलं ददति मत्स्यानां दक्षिणोदधिगाः
सदा । भवोपकाममोक्षायां वीजभूताः सदा च ताः ।

महानद्यास्तु सप्तैताः सर्वदा देवभोगदाः । एवं नद्याः
सप्त जाताः सदा पुष्पतमोदकाः । अरुन्धत्या वशिष्ठस्य
विवाहे देवसन्धिषु” इति

नद्यादीनां रूपद्वयं यथा “नद्याश्च पर्वताः सर्वे द्विरूपाश्च
स्वभावतः । तोयं नदीनां रूपं गरीरमपरन्तथा ।
स्यावरं पर्वतानान्तु रूपं कायस्योऽवरः । शुक्तीना-
मथ कम्बूनां तथैवान्तर्गता तदुः । बहिरस्थिः सख्यपन्तु
सर्वदेव प्रवर्तते । एवं जलं स्यावरत्वं नदी पर्वतयोस्तथा ।
अन्तर्भवति कायस्तु सततं नोपलभ्यते । आप्यायते स्याव-
रेण गरीरं पर्वतस्य तु । तथा नदीनां कायस्तु तोये-
नाप्यायते सदा । नदीनां कर्मण्यपित्वं पर्वतानां तथैव
च । जगत्स्थित्यै पुरा रविष्णुः कल्पयामास यत्नतः ।
तोयज्ञानो नदीदुःखं जायते सततं हिजाः । । विशेषेण
स्यावरे दुःखं जायते गिरिकायगम्” कालिकापु० २२०
नदीभेदे जलजल्लो राजनिघण्टो उक्ता यथा

“सर्वां गुह्यीं प्राङ्मुखीं वाहिनीं स्यात्तुषीं पचादाहिनीं
निचयेत् । देये देये तद्गुणा सा विशेषाक्षेपा धत्ते गौर्यं
जलधवम् । प्रायो मृदुवहा गुह्यी लघ्वीः शीघ्रवहाः
स्तृताः । नद्याः पाषाणसिकतावाहिन्यो विमोदकाः ।
हिमवत्प्रभवा याश्च जलं तास्यन्तुपमम् । विन्ध्यात्
प्राचीं प्रीथ्यवाचीं प्रतोचीं या चोदीचीं स्यात्तुदी या
क्रमेण । वातारोधं ज्ञेयपित्तार्तिं कोषं पित्तोद्रेकं
पथ्यपाकञ्च धत्ते । पारिपातभवा याश्च विन्ध्याख्यप्रभ-
वाश्च याः । शिरोहृद्गोशकुशानां ता जेठः क्षीपदश्च ॥
“वनस्पतीनां सरसं नदीनाम्” मट्टिः ।

नदीकादम्ब ५० नद्या इव कदम्बो जलमूहोऽयम् । १ नरा
आवर्णिकायां राजनि० इत० । २ नदीसमूहे न० ।

नदीकावत् ५० इत० । १ सप्तरे नदी कान्ता यस्य । २ हिज्ज-
लहजे तस्य तत्समीपजातत्वेन तत्प्रियत्वात् तथात्वम् ।
३ सिन्धुवारे च मेदि० ४ जम्बूद्वे ५ काकजङ्गाद्वे च स्त्री
मेदि० इत्युतायां स्त्री जेम्ब० ।

नदीकुलप्रिय ५० नदीकुलं प्रियमस्य । जलवेतसे जटाध० ।
नदीज ५० नद्याः तत्समीपे जायते जल-ड ७ त० । १ अर्जु-
नहजे रत्नभा० । २ यावनाजशरे ३ हिज्जलहजे राजनि० ।
४ चोतोऽङ्गने न० जेम्ब० । ५ नदीजातमात्रे त्रि० इभीहे
५० “नदीज । लङ्केयवर्गारिकेतुः” भा० वि० १८५० ।
“विद्वयंसप्तममशेषपरिधि नदीजधर्मजो” भाषः ।
७ अग्निमन्त्रहजे स्त्री राजनि० दनिष्ठाभेदे ५० राजनि० ।